

PODRAVSKE UTVRDE U BLIZINI KOPRIVNICE

Na prostoru između obronaka Kalničkog gorja i Bilogore, barem u onom dijelu koji pripada Koprivničko-križevačkoj županiji, bilo je mnogo starih gradina i utvrda. Zajednička im je značajka da ih se uglavnom, sačuvalo vrlo malo. Najzapadnija je Rasinja, koja je desetak kilometara zapadno od Koprivnice, na prvim obroncima Kalničke gore. U njoj se može pronaći ruševni dvorac obitelji Inkéy de Pallin (o kojem smo svojedobno pisali) te samo uspomene na Stari grad u samom naselju i templarsku utvrdu Opoj na obližnjem brežuljku Budim.

Rasinja je inače vrlo staro naselje koje se u ispravama prvi put spominje 1170. kada je biskup Prodan ustupio zemljište oko Rasinja templarima. Zna se da su utvrdu Opoj (Apaywar) držali templari i da se prvi put spominje 1236. kada je vjerojatno i nastala. Vjerojatno je u isto vrijeme nestala i stara utvrda u Rasinji. Turci su Opoj potpuno razorili 1532. kada

PODRAVINA FORTRESSES IN THE VICINITY OF KOPRIVNICA

Many forts used to stand in Podravina between the hills in the hinterland and the Sava river. The common feature to all of them is that almost nothing has been preserved from these formerly proud strongholds. Some of them were old medieval forts, and some were purposely built to counter Turkish threat. The biggest of these fortifications was the earthen bastion fortress in Koprivnica which used to be one of the biggest and most sophisticated strongholds in the area delimited by the Sava and Drava rivers. Among other forts the remains of the fort in Novigrad Podravski, which is believed to be former Komarnica, is of particular interest. Nevertheless, the best preserved fortification in this part of Croatia is the fortress in Đurđevac which was built as a real *wasserburg* much before the onset of Turkish threat. This stronghold was for some time at the very frontier with the Ottoman Empire and was besieged by Turks on several occasions. However, it was never occupied, which greatly contributed to an overall defense of Croatian territories. This fortress, for a long time used for military purposes only, became in recent times the venue of many civilian facilities. It currently accommodates a museum, galleries and similar amenities.

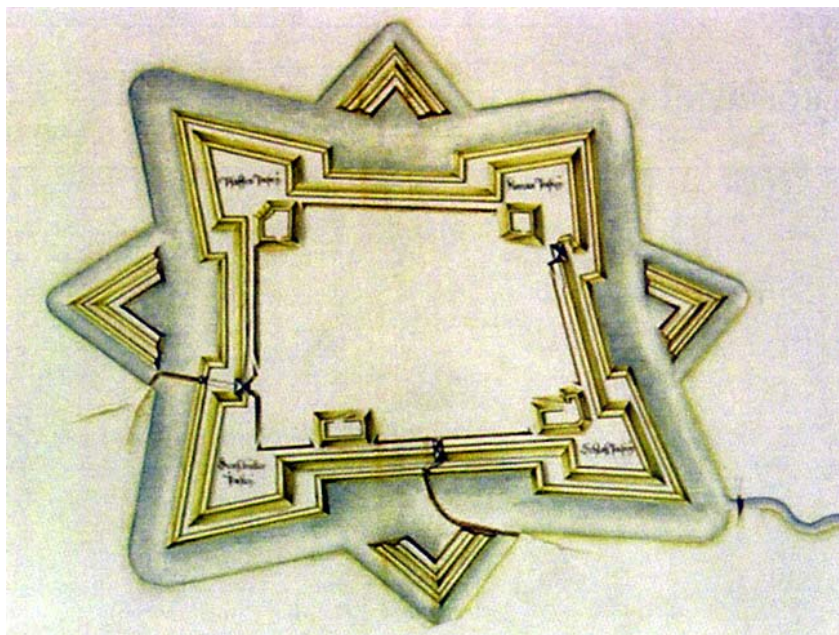
se vojska Sulejmana II. Veličanstvenog vraćala s neuspjele vojne na Beč. Tada je opustošena i Rasinja koja je od Turaka stradala još 1574., 1576. i 1579. te 1603. kada je spaljena i župna crkva. Opoj nikada nije obnovljen i navodno su još do početka 20. st. bili vidljivi neki njegovi tragovi, ali nije poznato kako je stvar-

no izgledao. Međutim, srednjovjekovni grad Rasinja, koji se mađarski zove Kerestur, porušen je tek u 20. st. Tada je 1930. Mirko III. barun Inkéy, vlasnik dvorca izgrađenog početkom 19. st., prodao obližnji Stari grad Đuri Takaču koji ga je srušio i na njegovu mjestu izgradio obiteljsku kuću.

I Opoj i Rasinja promijenili su mnogo vlasnika. U 16. st. vlasnici su bili plemići Bočkaji (koji su držali i obližnju utvrdu Herbortya), potom Ljudevit Pekri i hrvatski ban Toma Erdödy. Nakon toga udajom su neko vrijeme vlasnici postali grofovi Auespergeri te po istom načelu grofovi Geiszruk. Od njih su Rasinju kupili Inkéyi i držali ga sve do 1945. godine. Oko Koprivnice zaista je bilo mnogo starih utvrda od kojih je također vrlo malo sačuvano. Tako su sjevernije, u predjelu između Drave i Koprivnice, postojale utvrde Đelekovec i Drinje. Đelekovec je bio i srednjovjekovna utvrda, ali je zbog turske opasnosti posebno utvrđen radi osiguranja prijelaza preko Drave, dok je Drinje utvrđeno samo kao zaštita od vrlo bliske granice s Otomanskim carstvom. No bilo je utvrda i južnije, na obroncima Bilogore.

Crtež srednjovjekovne utvrde Rasinja

Koprivnička utvrda na crtežu M. Stiera iz 1657.

Tako se u prigradskom naselju sa znakovitim imenom Starigrad, na šumovitom brežuljku koji narod zove "Zakleti breg" u blizini tzv. PRC-a i Podravske kleti (7 km južno od Koprivnice) nalazila srednjovjekovna utvrda. U izvorima se prvi put spominje 1272. kao castrum Koprurnycka (Kapurnicha). Potom se ime javlja u različitim varijantama, kao Keukaproncha, Kawur, Kuwar, Kibra i sl., a znači Kamena Koprivnica ili Kamengrad. Zna se da je utvrdu 1446. srušio slavni János Hunyadi (Sibinjanin Janko iz narodne pjesme) tijekom svojih sukoba s grofovima Celjskim i s banom Matkom Talovcem. Poslije nije nikada obnovljena. Bila je značajna zbog svoga strateškog položaja na prvim sjevernim obroncima Bilogore i blizine važne srednjovjekovne prometnice – ceste kralja Kolomana.

Ostaci su utvrde otprije poznati, a bilo je i nalaza dijelova oružja i dijelova konjske opreme. U arheološkim istraživanjima (1982. i 1984.) očišćen je dio istočne padine neposredno ispod središnje zaravni, a potom i manji dio ravnine na kojoj je nekad stajala utvrda. Na istočnoj je padini

sačuvan podzid dug 50 m (ojačan kontraforima) do visine 3,5 m. Zaključeno je da su se ulazna vrata nalazila na južnoj strani i da se od njih prema zapadu nastavljao još uvijek uočljiv jarak koji opasuje jugozapadnu padinu brijega. Na središnjem platou otkriveni su oskudni ostaci temelja utvrde. U istraživanjima su pronađeni i brojni arheološki ostaci (vršci strjelica samostrela, ostruge,

brus, zlatarski čekić, srp, škare i sl.), a u jednom urušenju koje je, kako se čini, bila drvena konstrukcija i mnogo željeznih čavala. Postoje indicije i o postojanju podgrađa (suburbium). Međutim složena će i još uvijek nepoznata konfiguracija srednjovjekovne utvrde na "Zakletom bregu" morati ipak pričekati temeljitija arheološka istraživanja.

Sjeverno od Kamengrada, na obližnjoj livadi uz lijevu obalu potoka Jagnjedovca uočeni su znatni ostaci opeke i šute. Arheološkim je istraživanjima tijekom 1983. ustanovljeno da se ne radi o utvrdi nego o nekropoli, najvjerojatnije o crkvi Sv. Mirka (Emerika) koja se inače spominje u izvornicima, a građena je između 1334. i 1385. godine.

Koprivnica je ime dobila po istoimenoj rječici koja protječe južno od grada, a spominje se u ispravama kralja Andrije II. Arpadovića u nekoliko navrata početkom 13. st. Naselje se prvi put spominje u darovnici desetogodišnjeg kraljevića Ladislava IV. Kumanca (Posmrčeta) kaštelanu i vitezu koprivničke utvrde Bakaleru. To je ujedno i prvi spomen posebne koprivničke utvrde – kaštela. Utvrda će se poslije češće spominjati tijekom gradnje velike protutur-

Gradski park u Koprivnici na mjestu negdašnje utvrde

ske bastionske tvrđave, no čini se da je bila u cijelosti od drva. Valja još dodati da su krajem 13. st. (1292.) u Koprivnicu na poziv bana Henrika Gisingovca došli franjevci koji su podigli samostan i župnu crkvu Blažene Djevice Marije.

Prikaz utvrda Koprivničke kapetanije iz 1577.

Sljedeće je 14. st. bilo vrlo važno u razvoju grada. Koprivnica se afirmirala kao urbano sjedište srednje Podravine i kao značajan i ugledan grad u anžuvinskoj Slavoniji. Ponajprije se to odnosi na društveno uređenje grada, gospodarsku snagu i prometnu ulogu na znamenitoj Kolomanovoj cesti. Sve to potvrđuje dvadesetak povelja, među kojima je svakako najvažnija povelja kralja Ludovika I. Anžuvina koji je 1356. Koprivnicu proglasio slobodnim i kraljevskim gradom po uzoru na zagrebački Gradec.

U 15. st. kralj je Sigismund Luksemburški dao Koprivnicu s utvrdom zagrebačkom biskupu Ivanu Albenu, a on ju je oporučno ostavio svom bratu Rudolfu Albenu. Potom zajedno s gotovo svim hrvatskim posjedima Koprivnicu dobivaju grofovi Celjski, nakon njih Ivan Vitovec, zatim kralj Matija Korvin i onda pripadnici švedske plemićke obitelji židovskog podrijetla Ernušt. Oni potječu od spretnog trgovca Ivana Ernušta koji je na dvoru Matije Korvina obavljao ulogu rizničara. Valja reći da

je u to vrijeme značajnu ulogu u koprivničkom kraju imala obližnja utvrda Kamengrad, sve dok nije srušena u velikaškim sukobima.

U plemićkom je dvoru obitelji Ernušt u Koprivnici 1526. održan sabor Kraljevine Slavonije, mjesec dana nakon teškog poraza na Mohačkom polju. Tada je Krsto Frankopan Brinjski izabran za "skrbnika i branitelja" kraljevstva.

Od polovice se 16. st. počinje u Koprivnici graditi velika renesansna tvrđava s četiri bastiona i 4 revelina, koja se gradila oko postojeće utvrde i oko naselja. Kao i sve ostale građene je pod nadzorom talijanskih majstora koji su u to vrijeme smatrani za najbolje graditelje, a svoje su utvrde gradili u skladu s najsuvremenijim dostignućima za protutopničko ratovanje. Prvi je njezin graditelj bio Domenico dell' Allio, potom Joseph Vintano, Francesco Marmonto (Franz Marbl), Alessandro Pasqualini i H. A. Wendeschitz. Gradila se i popravljala i više od pet desetljeća. Hrvatski je sabor osiguravao radnu snagu, a Carsko vojno vijeće iz Graca i pokrajina Štajerska financijska sredstva. Zna se da je Sabor austrijskih pokrajina Štajerske, Kranjske, Koruške i Gorice održan na Brucku na Muri 1578., tu utvrdu uz Križevce i Ivanič svrstao među najvažnije slavonske tvrđave, a odredio joj je i najveću financijsku podršku – 10.000 forinti.

Uz gradnju ove utvrde vezano je nekoliko zanimljivosti. Iako je bila svrstana među državne prioritete, nije građena kako je bilo planirano s pet bastiona, već je, valjda da se sačuva postojeći stari kaštel, izgrađena s četiri bastiona kao nepravilan i deformirani četverokut, a bastion je oko kaštela i posljednji izgrađen. Najvjerojatnije je to učinjeno u vrijeme kad je radove nadzirao J. Vintano. Također se iz mnogih izvještaja brojnih povjerenstava koja su obilazila to veliko gradilište može uočiti da radovi nisu baš najbolje izvedeni i da je voda često oštećivala drvom ojačane zemljane bastione te da su se često slijegali iako su temeljeni na drvenim pilotima. Druga je značajka bila u bočnim bastionskim stranicama. One su kod talijanskih graditelja uvijek uvučene, valjda stoga što su ih pretežno gradili u kamenu, a kod nizozemskih graditelja tvrđava, koji su se specijalizirali za čiste zemljane utvrde, bočne su stranice uvijek izravnane. Zanimljivo jest da je koprivnička utvrda u početku prema nacrtima imala uvučene bočne strane bastiona, a da se te strane u kasnijim crtežima sve više izravnavaju. Vjerojatno je to učinjeno pod utjecajem nizozemskih iskustava, a zna se da su Pasqualini i Wendeschitz na gradilište stigli iz Nizozemske, gdje su bili na usavršavanju. Vjerojatno je pod njihovim utjecajem uključen i predbedem koji se vidi na Stierovu crtežu, a koji nije

Zgrade na središnjem trgu u Koprivnici građene na rubu negdašnje utvrde

bio predviđen u prvotnim planovima. Dakako pod uvjetom da se radi o prikazu stvarnog stanja, a ne o prijedlogu poboljšanja, što je inače Stier često radio u svojim crtežima.

Bastioni su, kako je to bilo i uobičajeno, imali i svoja posebna imena. Onaj okrenut prema istoku nazivao se *Durđevački (St. Georgen Pastein)*, a njemu nasuprot bio je *Župski (Pfarrpastein)*. Sjeverozapadni se nazivao *Dvorski (Schlosspastein)* jer je uključivao prijašnji kaštel, a nasuprotni koji je bio blizu crkve zvao se *Crkveni (Kürschepastein)*, a poslije *Popovski* bastion.

Bilo kako bilo ali u 17. st. koprivnička je renesansna tvrđava postala naj-suvremenijom protuturskom utvrdom između Drave i Save. A s prestankom turske opasnosti započela je prava gospodarska i demografska obnova. Posebno se snažno razvijao obrt pa su krajem 17. st. u gradu postojala tri jaka obrtnička ceha koja su opskrbljivala vojnu posadu i stanovništvo. U 18. st. dolazi do barokne obnove grada. Unutar tvrđave podižu se zidani objekti, a mnogo se gradi i izvan tvrđave, posebno na njezinu sjevernom i sjeverozapadnom rubu. Prvobitna utvrđena jezgra grada, koju su sačinjavale tri paralelne ulice sa župnom crkvom, samostanom i starom zgradom gradske uprave, postupno se napušta, a novo se gradsko središte formira oko današnjega glavnoga gradskog trga, pred negdašnjim sjevernim gradskim vratima. Preostali je dio tvrđave ili uključen u park ili su se negdašnji obrisi tvrđave potpuno izgubili, posebno u sjeverozapadnom u jugozapadnom dijelu. Jedina zgrada sačuvana iz vremena građenja je tzv. Oružana, koja je najprije građena kao južna gradska vrata, a u 18. st. je pretvorena u oružarnicu. Sačuvana je u dijelu koji je najmanje urbaniziran, a u predstojećoj će se revitalizaciji pokušati toj zgradi vratiti svojstva i vrijednosti negdašnje namjene. Čak se predviđa i ponovno prokopavanje jarka za

vodu s drvenim mostom i prijelazom kroz zgradu. Ostali se dijelovi nes-tale utvrde neće posebno izdvajati, osim što će se pokušati naznačiti njezine dimenzije, što će se obaviti nova prometna regulacija te nužna arheološka istraživanja. Jedino se predviđa da se na prostoru negdašnjih sjevernih vrata, na spoju današnjega središnjega gradskog trga i prostora tvrđave, naprave nešto veći zahvati.

U daljnjem razvoju Koprivnice od početka 18. st. važna je godina 1765. kada je sjedište generalata preseljeno iz Koprivnice u Bjelovar čime je grad izdvojen iz Slavonske krajine. Važna je i godina 1870. kada je izgrađena željeznička pruga između Budimpešte, Zakanya, Koprivnice i Zagreba. Vjerojatno su ipak najvažnije godine između 1906. i 1913. kada je gradonačelnik bio Josip Vargović i kad je započeo proces industrijalizacije. Uostalom Koprivnica je i danas jedno od najvećih industrijskih središta Hrvatske. Možda treba spomenuti i godinu 1935. kada je osnovana tvornica pekmeza braće Wolf, koja je poslije proširena i pretvorena u *Podravku*, danas našu najveću i najjaču prehrambenu tvrtku koja uspješno posluje i na inozemnim tržištima.

Na ulazu u Javorovac, selu otprilike 14 km jugoistočno od Koprivnice, pokraj ceste s kojom se ide prema Novigradu Podravskom, pronađeni su ostaci utvrde koju je narod nekad nazivao Poljan grad. Prema ostacima jarka utvrdu je locirao kupac zemljišta početkom 20. st., a najstariji su mu suseljani ispričali da je tu nekad bio kružni šanac s humkom u sredini. Sjetili su se također da se davno veći dio šanca urušio u rječicu Komarnicu. Vlasnik je u jarak navozio zemlju da bi zemljište mogao obrađivati. No pri oranju pronašao je mnoge ostatke raznovrsnog posuđa, a i mnogo "šodera" uz rub oranice gdje se, kako je pretpostavljao, nalazila stara rimska cesta.

Crkva Rastanka sv. Apostola u Novigradu Podravskom

Ta očigledno umjetno doradena terasa pokusno se arheološki ispitivala u osamdesetim godinama prošlog stoljeća. Utvrđeno je da dio pronađenih ostataka pripada prapovijesnom razdoblju, ali i da najveći dio pripada srednjem vijeku. Pokusnim sondiranjem pronađeni su i dijelovi dviju jama. Odmah se počelo spekulirati da je to stara Komarnica, vjerojatno najveće srednjovjekovno naselje tog dijela Podravine, sjedište poznate Komarničke župe i arhiđakona-ta, koju povjesničari i arheolozi već dugo pokušavaju locirati. No sudeći po toponimu Poljan, koji je u nas sačuvan i relativno je brojna, a ne potječe od riječi polje već od pred Avarama prebjeglih dijelova starih slavenskih naroda, kao što su Budini, Derevljani, Duljebi, Kazari, Severjani i u ovom slučaju Poljani, to ipak nije slučaj. No kada je to naselje i utvrda nastalo, te kada je stradalo, zaista nije moguće ustanoviti. Možda je Poljan grad stradao već u prvim naletima Mađara pod kraljevima Kolomanom i Ladislavom, a možda i za turskih provala u Podravinu.

Komarnica je možda ipak bila u obližnjem Novigradu Podravskom, koji se nalazi 15 km istočno od Koprivnice. Moguće je i da mu je prethodila te da je zapravo Novigrad negdašnja slavna Komarnica, nazivana i

Camarniza, Comarcha i Kamarcha. Naime na južnom se kraju Novigrada može uočiti jedna neobična zemljišna tvorevina. Potok Komarnica protječe kroz gotovo kružnu dolinu da bi tek na njezinu sjevernom kraju pronašao put prema Dravi. Nastao je tako u sredini doline otok pravilnoga kružnog oblika, promjera 67 m, s visinom iznad potoka od 5 do 6 m. U sredini se prema sačuvanoj legendi nalazio župski zamak Komarnica. Legendu su potvrđivali pronalasci nekoliko opeka znatno većeg formata od današnjih te oskudni ostaci kostiju, vršaka strjelica i srednjovjekovnog posuđa. Iako legenda nije potpuno potkrijepljena arheološkim istraživanjima, oblik upućuje na moguće postojanje utvrde koja je vjerojatno poput ostalih srednjovjekovnih utvrda bila okružena s tri obrambena jarka, od kojih je danas vidljiv samo jedan.

Naziv Kom označuje inače jedno od starohrvatskih plemena, a to je i osnova plemenskog naziva Komar. O postojanju stare hrvatske župe Komarnice zna se već od 1201. u ispravi hrvatsko-ugarskog kralja Emerika. U jednoj drugoj ispravi iz 1229. spominje se i potok Kamarcha i zemlje kojima su vlasnici Pavao i Gregor, sinovi Ilije, a spominje se i župan Garnannus. U ostalim dokumentima iz tih godina često se spominje i Petko, sin Vučka (Wlchk) "de genere Kamarcha". O posjedu Komor govori se 1256. kada su neki njegovi plemići odbili platiti biskupsku desetinu pa su zbog toga bili izopćeni iz crkve. Od 1316. spominje se i crkva u Komarnici – "ecclesia beate virginis de Kamarcha". U ispravi iz 1351. spominje se komarnički plemić Georgije, sin Fyacha koji je prodao jedan posjed u blizini "ceste kralja Kolomana". A zna se da je ta cesta vodila od Koprivnice do Jagnjedovca pa dalje prema Rovišću, a da su u Jagnjedovcu do 1930. postojali potomci plemićke obitelji Figač.

Od ostalih brojnih spominjanja Komarnice valja istaknuti urbar pavlinskog samostana u Paulin Kloštru koji 1477. kao dobročinitelja samostana spominje nekoga preminulog plemića "Nikolu de Komarecha sa svojom udovom". U popisu župa iz 1501. navodi se i "Plebania B. Virginis in Kamarcza", a 1530. u povjerenstvu za uvođenje u novi posjed plemića Budora, koji je dobio od kralja Ivana Zapolje, spominje se i Nikola de Komarcza.

Čini se da je Komarnica pokraj Novigrada Podravskog (ili nekog drugog naselja na tom mjestu) stradala 1532. kada se iz neuspjele opsade Beča vraćala vojska Sulejmana II. Veličanstvenog, a prije toga poharala je Rasinju te razorila Opoj. Zna se da je turska vojska prešla Dravu kod Maribora i potom stigla u Vinicu pokraj Varaždina. Nadomak Ludbrega sultan je podijelio vojsku na dva dijela. Jedan je dio sam poveo preko Koprivnice i Podravine, a drugi je vodio Ibrahim-paša preko Križevaca u Posavinu. Računa se da je tada iz Podravine i Posavine u roblje odvedeno više od 50.000 ljudi, a mnogi su se pred silnom turskom vojskom razbježali na sve strane. Razorene su brojne manje tvrđave pa je tada vjerojatno stradala i Komarnica. To se može zaključiti po tome što se nakon tog doba u spisima i mjesto i njegovi stanovnici rijetko spominju. Jedino se 1544. navodi da pri zagrebačkom Kaptolu službuje "Anthonius archidiaconus de Komarcza".

Čini se da je Novigrad kao novu utvrdu pokraj Komarnice sagradio i prije velikog stradanja od Turaka vlasnik posjeda Ivan Babonić između 1316. i 1322. Nešto je poslije ta utvrda zajedno s Komarnicom u vlasništvu bana Mikca. Pred Turcima taj je kraj potpuno opustio, ali se već 1577. u njemu osniva utvrda s 50 haramija. Od 654. obnavlja se i župa s crkvom Sv. Klare. Od 1700. Novigrad već ima školu, a poslije se razvija kao kumpanija Đurđevačke pu-

kovnije što je bio sve do 1873. i ukidanja Vojne krajine.

Odmah do Novigrada nalazi se Virje, smješteno u srednjem toku rječice Zdele, a ono se do 17. st. nazivalo Prođavić. No rijetko su koje ime mjesta kraljevski i kaptolski pisari tako često mijenjali kao što je to bio slučaj s Prođavićem. Najčešće su mijenjali prvi samoglasnik. Tako se najprije pisalo Predeuych, zatim Pradauiz pa Prođawiz. No čini se da se zabune s tim nazivom nastavljaju i danas, jer se primjerice u *Hrvatskom leksikonu* zove Prođanić, a povjesničarka Agneza Szabo piše Podravić.

Crkva sv. Martina u Virju

Inače područje Virja bilo je naseljeno od pradavnih vremena, što dokazuju brojni arheološki nalazi. Ipak - suvremena se povijest tog naselja može pratiti od 12. st. Čak se na temelju dokumenata vjeruje da je u Prođaviću sjedište imao i područni župan obližnje komarničke župe te da je u njemu obavljao upravnu i sudsku vlast. Tragovi starog grada Predavića a kasnijeg Prođavića i danas su još vidljivi u predjelu zvanom Gradišće u Virju, petstotinjak metara sjevernije od župne crkve među kućama, a iza kuća vidljivi su tragovi gradskoga obrambenog jarka. Utvrda je bila kružnog oblika, s promjerom od približno 100 m. Imala

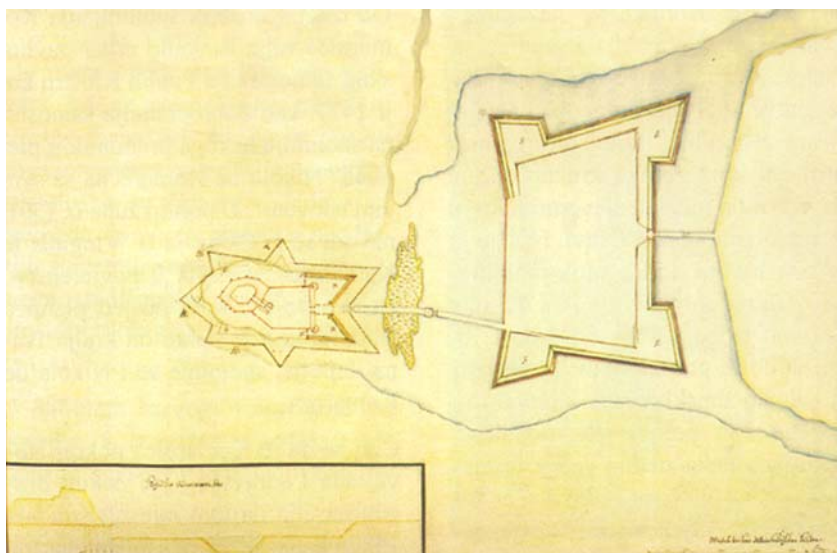
je tri kružna opkopa, od kojih je jedan još donedavno bio vidljiv na zemljištu obitelji Šignjar, a u vrtu se i danas iskapaju dijelovi srednjovjekovnog posuđa i opeka. U narodu su još žive priče o podzemnim hodnicima i katakombama.

Današnje se Virje kao Predeuych spominje prvi put 1264. u povelji Bele IV. kojem se taj posjed daruje Simonu, sinu Salomonovu. Drugi se dio zemljišta 1267., koji je dotad posjedovao Gorrardus de Treun, poklanja Tomi, sinu župana Joakima de genere Churla. Vrijedno je istaknuti da se zemljište naziva "Praudaiuz in ducatu Sclavoniae iucta Drawam".

Jedna isprava iz 1326. o utvrđivanju međe među posjedima svjedoči o mogućnosti da su stanovnici Pribavića imali određenu samostalnost u odnosu na komarničku župu, budući da se uz posjed kneza izričito spominje i vinograd prodavičkih građana. Kralj Karlo I. Robert imenovao je 1325. velikaša Mikca, podrijetlom Rusina iz sjeverne Ugarske, za bana cijele Slavonije. Tada su Mikcu pripali posjedi Koprivnica i Prodavić, a njegovi su brojni nasljednici (pet sinova) potom ime Prodavić uzeli kao svoje prezime.

U prvoj polovici 15. st. Prodavićem i Đurđevcem vlada ban Matko Talovac, koji je bio podrijetlom s Korčule i skupa sa svojom braćom bio se domogao velike moći. No pojavila se i Turska opasnost pa je kralj Matija Korvin za bana imenovao Ivana Ernušta de Hampo, koji je otprije bio vlasnik Međimurja. On i njegov brat Sigismund Čakovečki, koji je bio biskup Pečuha, dobili su i mnoga druga imanja, između ostalih Koprivnicu, Prodavić i Đurđevac.

Čini se da stara prodavička utvrda nije bila dostatna za obranu i boravak stanovništva, a nije mogla odolijevati ni suvremenom oružju. Stoga su se Ernušti odlučili da u njezinoj blizini podignu kaštel. Ta je utvrda imala pravokutni oblik dimenzija 40 x 30 m.

Utvrdna u Đurđevcu na crtežu M. Stiera iz 1657.

Prikaz đurđevačke utvrde s kraja 18. st.

Od toga je sačuvan samo dio sjevernog zida. Utvrda je imala i četverokutnu kulu visoku 12 m. Sasvim je sigurno da je oko utvrde bio poseban opkop.

Zna se da su tijekom građenja utvrde Turci bili provalili u Podravinu i stigli do Koprivnice, ali Prodavić su vjerojatno zaobišli jer se Ernušti i dalje spominju kao njegovi vlasnici. No je li za povratka vojske Suljema II. Veličastvenog stradala i Ernuštova utvrda u Prodaviću nije poznato. U dokumentima se navodi da je stanovništvo pobjeglo u Mađarsku.

Nakon smrti Gašpara Ernušta Prodavićem najprije pod sumnjivim okolnostima postaje vlasnik ban Petar Keglević (što smo detaljno opisali u napisima o utvrdama Kostel i Čakovec), a zatim Nikola Zrinski. Godine 1548. preuzima komandu podravske utvrde Luka Szekely koji u Koprivnicu, Prodavić i Đurđevac pos-

taavlja vojničku posadu. Stanje utvrde je čini se loše, a povjerenstva koja obilaze isturene utvrde često zahtijevaju da se utvrda u Prodaviću popravi. Čak zbog njezine velike strateške važnosti nerijetko predlažu da se utvrda u Đurđevcu poruši, a u Prodaviću izgradi jedna velika suvremena tvrđava, poput onih u Karlovcu, Križevcima, Ivaniću ili u obližnjoj Ko-

Tlocrt utvrde u Đurđevcu s kraja 18. st.

privnici. Nakon provale turskih saveznika Tataara iz Mađarske 1603. Hrvatski je sabor odlučio da ponovno podigne utvrdu u Weissenthurmu (odnosno Virju) "koji se prije nazivao Prođavić". O postojanju nove utvrde svjedoče neki pisani dokumenti pedesetak godina kasnije.

No u to je vrijeme već minula opasnost od Turaka i izbjeglo se stanovništvo polako vraća u novo naselje koje se podiže nedaleko od stare kule. Uz nju se 1764. gradi i nova crkva Sv. Martina. Nekako se istodobno počinje razvijati i školstvo. Najprije se 1759. otvaraju njemačke škole u Đurđevcu i Virju, a potom 1802. "trivijalna" škola u Virju sa 65 učenika.

Đurđevac je mjesto udaljeno od Koprivnice i od Bjelovara 25 km. Smješten je na pola puta između vijugave Drave i obronaka Bilogore. Pod pojmom Đurđevac oduvijek se podrazumijevalo i naselje i utvrda, a ta je utvrda, za razliku od ostalih koje smo u ovom napisu prikazali, cjelovito sačuvana. Štoviše, ona je uvijek sačuvala odlike utvrde i nikad nije pretvorena u dvorac.

Naselje se prvi put spominje u jednoj povelji kralja Bele IV. iz 1267., a ime je dobilo po crkvi, zapravo kapeli Sv. Jurja. To je naselje bilo smješteno usred velikih močvara i nije imalo veliku prometnu važnost i pripadalo posjedu Komarnice. Naselje se i župna crkva spominje i 1334. u popisu župa Zagrebačke biskupije.

Đurđevac je zajedno s ostalim posjedima u Podravini dobio ban Mikac, a on je vjerojatno na mjestu sadašnje izgradio utvrdu Sušicu kao sklonište za stanovnike naselja. Đurđevac je u naslijeđe dobio njegov sine Stjepan Prođavić, a on je bio toliko nasilan čovjek da su ga suvremenici čak nazivali "vragom". U dinastičkim borbama između Ladislava Napuljskog i Sigismunda Luksemburškog bio je otimač i pljačkaš. No priklonio se banu Stjepanu Lackoviću koji je skupa s još 32 stradao na "Krvavom

Ulaz u utvrdu

Križevačkom saboru". Ipak je Stjepan uspio pobjeći. Štoviše sačekao je u zasjedi Sigismunda blizu prijelaza na Dravi prema Kanyzsi, ali je bio potučen. Potom je kraljeva vojska opsjedala Đurđevac, no Prođavić je noću preko zida utekao u Bosnu. Stoga mu je kralj oduzeo posjed i ustupio ga ugarskom paladinu Dietrichu Bebeku.

Povjesničari se spore o tome kada je đurđevačka utvrda izgrađena. Neki

spominju 14. a neki 15. st., što dokazuju pločom pronađenom u utvrdi. Iako se u spisima utvrda prvi put spominje 1408., kada je već nemirnom i pustolovnom Stjepanu Prođaviću Đurđevac bio oduzet, neki tvrde da ga je upravo on gradio. To obrazlažu sličnošću s našim najbolje očuvanim "vasserburgom" Ribnikom blizu Kupe, kojega je Stjepan također bio vlasnik. Dvojbe oko nastanka sadašnjega Staroga grada izazva-

Pogled na utvrdu u Đurđevcu sa sjevera

Pogled na utvrdu u Ćurđevcu s juga

ne su postojanjem starog kaštela, za koji nije sigurno da se nalazio na istome mjestu. To bi mogla razriješiti arheološka istraživanja koja nikad nisu provedena do kraja. Ipak sasvim je sigurno da je utvrda građena kao zamak i sjedište feudalnog posjeda. A uklesana godina 1488. na kamenoj ploči mogla bi značiti vrijeme kada je Stari grad dobio svoj konačni izgled, koji se nije bitno promijenio do današnjih dana.

Danas je Ćurđevačka utvrda poligonalna jednokatna građevina s unutrašnjim dvorištem i s trokatnom kulom na ulazu koja je izgrađena u drugoj polovici 16. st. Prizemne su prostorije svodene, a veći broj soba na katu naknadno je dobio ravni krov. Sagrađen je od kamena drobljenca, na drvenim pilotima pobodenim u močvarno tlo. Prvi je pravi temeljiti opis utvrde napravio Domenico dell'Alio 1549. s mnogim prijedlozima poboljšanja koji su poslije izvedeni zbog važnosti utvrde za obranu od Turaka. Crteže Ćurđevca izradio je 1660. i kada su naše utvrde u pitanju neizbježni Martin Stier.

Zanimljivo je da je kralj Sigismund 1426. vratio Ćurđevac Nikoli Prodaćiću, sinu Stjepanovu. No kako se i

on pobunio protiv kralja, Ćurđevac je oružano zauzeo grof Herman Celjski, inače otac kraljeve supruge. Potom je Sigismund za 13.000 forinti prodao Ćurđevac braći Talovcima, no nakon smrti bana Matka Talovca Ćurđevac je zauzeo vojskovođa Jan Vitovec u ime grofova Celjskih. Njima ga već sljedeće godine oduzima

János Hunyadi i predaje svom nećaku Jakovu Szekelyu. Poslije su ga Celjski opet oružano oteli i držali sve do 1456. kada je smrću Ulricha i izumrla ta plemićka obitelj. Njegova ga je udovica prodala Janu Vitovcu, ali je to kralj Matija Korvin poništio i ustupio svom glavnom financijskom savjetniku Ivanu I. Ernuštu. Ernušti su Ćurđevac držali do 1540. i smrti Gašpara te svog izumiranja. Slijedilo je vlasništvo na Ćurđevcem bana Petra Keglevića, potom bana Nikole Zrinskog Sigetskog, da bi na kraju bio vraćen u ruke kralja. Od tog doba, od 1546., Ćurđevac nije više nikada bio u vlasništvu plemićkih obitelji, već je postao prava vojna utvrda u vlasništvu kralja. Tada ga je kraljev kapetan Luka Szekely temeljito preuredio, pridodao mu posebno utvrđeno dvorište s puškarnicama i kulama, produbio jarke i ispunio ih vodom te izgradio dugačak drveni most do naselja.

Tako se u dugom životu Ćurđevačke utvrde mogu pratiti tri različite povijesne i graditeljske faze. U prvoj je fazi bio središte velikoga plemićkog

Detalj dvorišta utvrde u Ćurđevcu

posjeda, jednog od većih u Križevačkoj županiji. U drugoj je vojničkoj fazi najprije bio sjedište krajiške vojske i imao ključnu graničnu ulogu, a pošto se granica Osmanlijskog Carstva ustalila na Savi ostao je u vojničkoj uporabi sve do razvojačenja. Tada je nastupila i treća faza utvrde koja traje i danas i u kojoj je Stari grad prepušten javnoj namjeni.

Gotovo stoljeće i pol đurđevačka je utvrda imala važnu ulogu u obrani Hrvatske i Austrijske Monarhije od Turaka. Kada su Turci 1552. osvojili Viroviticu, Đurđevac je postao najisturenija točka obrane. Cijeli je kraj raseljen i opustošen, ali je Stari grad uspješno odlijevao svim napadima i nikad nije osvojen. Najžešće su se borbe vodile između 1552. i 1556. Tada je i nastala slavna legenda o *picokima*. Ona se odnosi na 1552. kada je Ulama-beg danima opsjedao utvrdu. Tada su se branitelji poslužili lukavstvom i na Turke ispalili posljednje pile. To je za Turke bio znak da branitelji imaju dovoljno hrane pa su prestali s opsadom, ali su zato Đurđevčani od tog vremena zaslužili naziv *picoki* (kako se u

tamošnjem dijalektu naziva pile), a tako ih i danas nazivaju.

O utvrdu je sve vrijeme skrbio kralj, a Hrvatski je sabor preuzeo obvezu davanja radne snage za obnovu i održavanje. Na utvrdu su od sredine 16. do sredine 17. stoljeća nastale značajne promjene. Osim dvorišta koje je služilo kao predobrana i pribježište za okolno stanovništvo, zamijenjene su velike gotičke trifore manjim prozorima ili vratima, na katu su svodovi također prilagođeni i pojednostavnjeni, a vanjskim su zidovima kao ojačanje pridodane potpore (kontrafori) koji su i danas sačuvani. Svi su ti radovi bili sasvim razumljivi jer je jedan stari ravničarski plemićki burg trebalo pretvoriti u krajišku utvrdu. Stari se grad obnavljao kontinuirano sve do 19. st. kada je vanjsko dvorište porušeno.

Pošto ga je vojska napustila krajem 19. st., Stari je grad nije imao trajnu namjenu. U posljednjih su se stotinjak godina mijenjali brojni stanari. U njemu su najprije bile sestre milosrdnice koje su otvorile Djevojačku školu, a potom je opet dvadesetak

godina bio vojarna. Između dva svjetska rata njime su se služila razna društva za sastanke i priredbe, a mjesni su obrtnici u njemu imali radionice. Čak je jednu godinu (1928.) u njemu bila i pučka škola.

Nakon Drugoga svjetskog rata do 1967 bila je u njemu stolarsko-košaračka zadruga, a potom uredi, Narodno sveučilište, različita društva i radio-postaja. Do 1984. u nekoliko su se navrata popravljala oštećenja, a tada se pristupilo temeljitoj obnovi na temelju arheoloških i konzervatorskih istraživanja. Danas su u Starome gradu u Đurđevcu, koji se i dalje nalazi izvan naselja, smješteni restoran, pivnica i dvorana za vjenčanja u prizemlju, a galerija i muzej Đurđevca i radio-postaja smješteni su na katu. U potkrovlju je još 1997. uređena posebna galerija, darovnica nedavno preminulog slikara Ivana Lackovića-Croate.

Branko Nadilo